

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

УДК 94(477.74-21):35.075.2«1917.08/1918.02»

В. А. Бондар

ОДЕСЬКА МІСЬКА ДУМА У СЕРПНІ 1917 — ЛЮТОМУ 1918 рр.: ГОСПОДАРСЬКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна

Бондар Володимир Анатолійович, аспірант історичного факультету, e-mail: wowanchi@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу архівних матеріалів Державного архіву Одеської області та періодичного видання газети «Одесский листок» вивчаються економічні зміни в Одесі в період післяреволюційних подій 1917 р. Головна увага приділяється Одеській міській думі, як розпорядчому органу міського самоврядування, наділеному значним обсягом повноважень в господарських питаннях згідно зі змінами в законі Тимчасового уряду «Про міські доходи та видатки» від 29 вересня 1917 р. У зв'язку з важким економічним становищем в місті новий виборний склад депутатів міської думи розробляв та впроваджував ряд заходів для стабілізації економічного життя, намагаючись всіляко запобігти господарській розрусі. Запроваджені заходи здебільшого втілювались в дію через акти податкового характеру, котрі переважно лягали на плечі заможних мешканців. Тому в дослідженні робиться наголос на вивчення методів, задіяних міським самоврядуванням, для запобігання в місті продовольчої кризи, промислового колапсу, боротьби з безробіттям, інфляцією. Детально проаналізовано фінансові перспективи міста, досліджено рівень бюджетної політики, розглянуто земельне питання, з'ясовуються житлово-комунальні та побутові проблеми, заходи для покращення благоустрою міста. Події розглядаються до лютого 1918 р., тому що діяльність міського самоврядування було перервано коли місто захопили більшовики, які своїм рішенням відсторонили від управлінських функцій депутатів міської думи. Актуальність та новизна наукового дослідження полягають у тому,

що вперше застосовано раніше неопубліковані матеріали та визначено повчальний характер статті для сучасних політичних діячів.

Ключові слова: революція; міська дума; Одеса; економічна ситуація; господарська діяльність.

В. А. Бондарь

**ОДЕССКАЯ ГОРОДСКАЯ ДУМА В АВГУСТЕ 1917 —
ФЕВРАЛЕ 1918 гг.: ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ
АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина

Бондарь Владимир Анатольевич, аспирант исторического факультета, e-mail: wowanchi@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье на основе анализа архивных материалов Государственного архива Одесской области и периодического издания газеты «Одесский листок» изучаются экономические изменения в Одессе в период послереволюционных событий 1917 г. Главное внимание уделяется Одесской городской думе, как распорядительному органу городского самоуправления, наделенному большим объемом полномочий в хозяйственных вопросах согласно изменениям в законе Временного правительства «О городских доходах и расходах» от 29 сентября 1917. В связи с тяжелым экономическим положением в городе, новый выборный состав депутатов городской думы разрабатывал и внедрял ряд мер по стабилизации экономической жизни, пытаясь всячески предотвратить хозяйственную разруху. Введенные меры в основном воплощались в действие через налоговые акты, которые преимущественно ложились на плечи состоятельных жителей. Поэтому в исследовании делается упор на изучение методов, задействованных городским самоуправлением для предотвращения в городе продовольственного кризиса, промышленного коллапса, борьбы с безработицей, инфляцией. Детально проанализированы финансовые перспективы города, исследован уровень бюджетной политики, рассмотрен земельный вопрос, выясняются жилищно-коммунальные и бытовые проблемы, меры по улучшению благоустройства города. События рассматриваются до февраля 1918 г., так как деятельность городского самоуправления был прерван, когда город захватили большевики, которые своим решением отстранили от управленческих функций депутатов городской думы. Актуальность и новизна научного исследования заключаются в том, что впервые применены неопубликованные

материалы и определен поучительный характер статьи для современных политических деятелей.

Ключевые слова: революция; городская дума; Одесса; экономическая ситуация; хозяйственная деятельность.

V. A. Bondar

ODESA CITY DUMA IN AUGUST 1917 — FEBRUARY 1918: ECONOMIC ASPECT OF ACTIVITY

Odessa I. I. Mechnikov National University,
2 Dvoryanskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Bondar Volodimir Anatoliyovich, Postgraduate student of Historical faculty, e-mail: wowanchi@ukr.net

ABSTRACT

The author uses materials of the Odessa State Archive and publications in «Odesskiy listok» newspaper to study economic changes in Odessa in the period after revolution of 1917. The main attention is paid to Odessa City Duma (Council) as the main authority of local self-government, vested with vast powers in economic issues according to changes in the law of the Provisional government «On municipal incomes and expenditures of 29 September 1917». In connection with a tight economic situation in the city, newly-elected deputies of city council has developed and implemented a number of measures to stabilize the economy, trying in every way to prevent economic collapse. The author investigates the actions taken by city authorities in order to prevent economic and food crisis, industrial collapse, unemployment, inflation, etc. The study analyzes in detail financial prospects of the city, budget policies level, the land issue, housing and utility problems and conditions of life, city improvement and landscaping. The research deals with the period up to 1918, the year when Bolsheviks took control of the city, and interrupted self-government by removing the City Council deputies from management activity. The relevance and novelty of the research lies in the fact that the author uses previously unpublished materials. The article can be instructive for present-day politicians.

Key words: revolution; City Duma (City Council); Odessa, economic situation; economic activity.

Економічна ситуація в Україні, як і у всій Російській республіці, на 1917 р. знаходилась у важкому стані. Війна та початок революції суттєво підірвали економічний потенціал, за-

гостривши кризові явища в суспільстві. Параліч охопив сферу промислового виробництва. Руйнація економіки призводила до швидкого зростання цін на продукти харчування та предмети повсякденного вжитку. Як наслідок, це сприяло розвитку чорного ринку та спекуляцій. Ці труднощі стали розповсюдженим явищем для всіх губерній. Будуючи новий механізм влади за демократичними принципами, Тимчасовий уряд вжив ряд заходів для відновлення економічного життя в містах. Цей механізм був запущений в дію через місцеві муніципалітети, шляхом надання їм широких повноважень в сфері вирішення господарських питань. Передусім муніципалітети, контролюючи стан міського господарства, мали зупинити промислову кризу, а в подальшому пришвидшити процес відновлення економічного потенціалу в містах. В історичній науці цей зріст проблеми протягом століття не вивчався і тому становить науковий інтерес.

Наукова спадщина дослідження даної теми досить обмежена. Виникненням та розвитком місцевих органів державної влади Української РСР в 1917–1920 рр. займався Б. М. Бабій [1]. Автором було проаналізовано чимало нормативних актів та введено до наукового обігу невідомі факти. Дослідники намагалися дати об'єктивну оцінку діяльності органам місцевої влади, вивчали податкову політику Центральної ради, урядів УНР, Української держави та ін. [2; 3]. Окремими темами для багатьох науковців були земські органи і ради в умовах революції 1917 р. [4–7]. Історики розглянули основні етапи в історії їх взаємовідносин, виявили тенденції і наслідки змін, що відбувалися у взаємодії міських дум і земств з однієї сторони та більшовицьких рад з іншої.

Праці з історії Одеси поперхово аналізують економічні труднощі в місті. Певні кризові явища господарського характеру — деякі проблеми фінансового, продовольчого змісту згадуються кількома реченнями. В основу їх дослідження лягли процеси суспільно-політичного життя в місті [8–14].

За останнє десятиліття історики звернули увагу на вивчення окремих питань діяльності муніципальних органів влади. Спектр проблем Української революції 1917–1921 рр. на Півдні України активно досліджується Т. Вінцовським [15]. Висвітлення соціально-економічної частини діяльності муніци-

пальних органів влади у 1917–1921 рр. в Одесі, Миколаєві та Херсоні відображено в кандидатській дисертації О. Господаренко [16]. Дослідниця І. Дружкова [17] вперше звернула увагу на національний і соціальний склад гласних Одеської міської думи у 1917 р. Думи та земства становлять науковий інтерес у працях істориків В. Бойка [18] та Т. Матвієнко [19]. Отже, історіографічний доробок дозволяє зробити висновок, що дослідники акцентували увагу на більш глобальних структурах вивчення даного періоду, тому історія господарської діяльності Одеської міської думи залишається недослідженою. Відтак, ставимо наступну мету: вивчити господарську діяльність міської думи в умовах політичної та економічної кризи 1917–1918 рр., а завдання: проаналізувати фінансові перспективи міста, дослідити рівень бюджетної політики, з'ясувати продовольчі, житлово-комунальні, побутові питання тощо.

Хронологічні рамки даного дослідження обґрунтовані тим, що саме в серпні 1917 р. відбулися вибори гласних в Одеську міську думу за демократичними законами Тимчасового уряду. Дума перестала бути цензовою, вперше обиралась всіма мешканцями міста при досягненні 21 року. Вибір нижньої межі обумовлений захопленням міста більшовиками, які своїм рішенням відсторонили від управлінських функцій депутатів міської думи.

Про труднощі, що виникали в містах, не раз доповідали керівники дум в Петроград. Наприкінці серпня 1917 р. економічні перспективи міста були не втішними для думи. Тому для покращення цієї ситуації Тимчасовий уряд вирішив внести зміни в закон «Про міські доходи та видатки від 29 вересня 1917 р.». Згідно закону думи отримували широкі повноваження в сфері провадження самостійної податкової політики [20, арк. 4].

Основною проблемою для міського господарства була нестача фінансів, тому для вирішення цієї проблеми застосовувалися найрізноманітніші методи, починаючи від позик та закінчуючи впровадженням нових видів податку [21]. За підрахунками міської управи, дефіцит бюджету на кінець цього року сягав суми 15 мільйонів крб. [20, арк. 17]. Тому було вироблено ряд заходів для поліпшення фінансового стану в місті, зокрема:

вирішено ввести зміни в податкову систему міста;

вимагати у Тимчасового уряду додаткові субсидії та компенсації (за утримання міліції, квартирування військ тощо) [20, арк. 17];

прохати про виділення позики для міста під низький відсоток сумі 3 млн крб терміном на 6 років;

провести заново перезаставу міських земель в Ярославсько-Костромському банку [20, арк. 21].

Зміни в податковій системі міста були направлені на досягнення балансу рівноваги кошторису міста між прибутками та витратами. Першим кроком у даному напрямку було доручення фінансовій комісії провести переоцінку нерухомого майна Одеського градоначальства [20, арк. 31]. Також вирішено обкласти заможних мешканців квартирним податком, що вводився з 1918 року терміном на 1 рік. Окрім квартирного збору, прийнято рішення порушити клопотання перед Тимчасовим урядом про залишок 20 % надходжень з усіх міських податків на користь міста [20, арк. 51]. Збільшено податкове навантаження на міські торговельні заклади у сфері надання послуг — готелі, ресторани, кафе та кав'ярні [20, арк. 22].

Слід відзначити, що міське керівництво досить плідно працювало з законодавчими актами податкового змісту, поступово збільшуючи навантаження для міських мешканців. Так, за період з серпня 1917 р. до лютого 1918 р. було прийнято наступні рішення:

встановлено додатковий збір з велосипедистів, парусних яхт, моторних човнів, коней візницького промислу з січня 1918 року [20, арк. 45];

стягував податок на проведення платних публічних вистав та розваг для мешканців міста [22];

відбулось обкладення собак, які служать для задоволення та розваг заможних людей, окрім тих, що тримались для охорони подвір'я [20, арк. 46];

введено збір з афіш, реклам і оголошень, котрі мали комерційний характер [20, арк. 91];

запроваджено податок на азартні ігри [23];

з 1 січня 1918 р. введено додатковий збір за зупинку на вулицях, ринках, майданах з возів, що торгують в місті сільськогосподарською продукцією чи іншими побутовими товара-

ми [20, арк. 88]. Це стосувалось і осіб, що займалися розвізною та розносною торгівлею в місті [20, арк. 92].

Окрім цього, згідно із законом від 29 вересня 1917 року, міська дума постановила обкласти податком з 1918 року на користь міста теплиці, вирощування ягідних і плодкових культур, розплідники, присадибні ділянки, молочні ферми, птахівництво й свинарство, якщо дані об'єкти мають підприємницький характер. Думою визначено, що це додаткові податки, незалежно від того, чи сплачують їх власники прибутковий державний промисловий податок [20, арк. 71]. Було підвищено тарифи на газ, водопостачання [20, арк. 39] та вилучення додаткових коштів з власників нерухомого майна для покращення стану міських вулиць та доріг [20, арк. 45].

У зв'язку з важким економічним становищем в приміських селах і хуторах, негайного вирішення вимагало земельне питання. 10 тис. десятин землі були розбиті на невеличкі трудові ділянки та віддані селянам у користування. Задля допомоги новоствореним господарствам дума відкрила кредитну лінію за низькою ставкою. Для збільшення урожаю відкривались сільськогосподарські школи та курси, досліджувалась агрономія земель, проводились дослідження щодо покращення якості насіння. Міська дума підтримала пропозицію приміських мешканців щодо їхнього бажання зайнятися городництвом та встановила для орендаторів землі трудові норми по 3 десятини землі на одну сім'ю, таким чином збільшивши кількість орендованих господарств та задовольнивши клопотання як місцевого населення, так і великої частини осілих фермерів-болгар. Для вирішення цих питань було затверджено посаду міського агронома, а також відкрито за кошти міста курси городництва і за підтримки союзу садоводів та окремих спеціалістів відкрилися спеціальні зразкові показові городні господарства на полях зрошення. Було виділено кошти фермерам, котрі займалися розведенням великої рогатої худоби та птахівництвом. Закладено початок розвитку рибальства [21].

Значною подією в Одесі стало відкриття 28 січня 1918 р. вищого навчального закладу — Одеського сільськогосподарського інституту. На нього дума покладала надії в плані сільськогосподарського росту, що сприятиме матеріальному благополуччю в місті [24, арк. 113].

Міською управою були розроблені заходи щодо покращення благоустрою в місті. Задля цього був створений спеціальний відділ — «Центр технічних облаштувань», що займався питаннями продуктивності муніципальних фабрично-заводських підприємств, себто розвитком утилізаційного і газового заводів, майстерень, хлібопекарень, пралень. Відбулось спорудження нової фільтраційної системи, збільшивши таким чином кількість подачі води в місто та розпочато розширення території водопровідної станції «Дністер» [21]. Проводилися роботи щодо прокладення міських каналізаційних споруд, організовано належний вивіз побутових відходів з міста, проводилася очистка міських вулиць, вироблено нові санітарні положення для міста відносно зберігання та вивозу твердих будинкових відходів [21].

Гласні доклали зусилля для покращення стану будинків громадського піклування. Для боротьби з епідеміями в притулках для бідних було створено санітарний відділ, який проводив постійні огляди мешканців. Міська управа забезпечила необхідними продовольчими товарами 63 місцеві притулки в Одесі [21]. Борючись з безробіттям, дума запустила в дію план громадських робіт. Для цієї справи було заплановано велику позику на суму в 21 млн руб. за рахунок розповсюдження міських облігацій. Планувалось залучити населення до каналізаційних робіт в місті, розробки каменоломень, вирубки лісів тощо [25].

Члени управи ввели в дію механізм жорсткого контролю товарів продовольчого вжитку. Так, в умовах господарської та економічної розрухи продукти першої необхідності продавались в міських крамницях більш ніж наполовину нижче цін ринкової вартості. Регулюючи споживання та пропозицію, дума запровадила карткову систему на керосин, підготувала до введення карткову систему на хліб, налагодила постачання цукру для міста, взяла на облік мануфактуру, забезпечила населення взуттям та калошами, поширила картки на чай, розподілила запаси тютюну, вирішила питання про видачу працівникам заводів та фабрик їх денного пайку тощо. Міським керівництвом були розпочаті необхідні закупівельні операції продовольчих товарів, в яких відчувалась гостра потреба. В подальшому муніципальними органами планувалося створення

спеціальної організації, на яку покладалося завдання забезпечення товарообміну між містом та селом [21].

На 1918 р. планувалось скорочення штату міських службовців та запровадження 6-годинного робочого дня у деяких відділах міської управи. За підрахунками фінансової комісії ці заходи мали зменшити навантаження на міський бюджет приблизно у 13 млн крб [20, арк. 64].

Бюджет міста на 1918 р. за приблизним підрахунком міської управи був визначений в розмірі 48–50 млн крб. Враховуючи нові надходження від податків, дохід в міську касу оцінювався в суму 20 млн крб. Отже, дефіцит міського бюджету сягав майже 30 млн крб [26]. За висловом одного з невідомих міських фінансистів: «Одесса — гальванизованный труп, её финансовое положение — почти безнадежное!». Єдиний вихід з ситуації, згідно зі словами чиновника, в свідомому ставленні населення, в його готовності йти на жертви для порятунку рідного міста, у витримці і спокійному відношенні до нових заходів, що впроваджує міське самоврядування [26].

Окрім важкого фінансового становища, основними проблемами залишалися боротьба з інфляцією та безробіттям, пияцтвом, постійні збільшення цін на товари продовольчої групи та дефіцит основних продуктів (хліб, м'ясо, молоко), проблеми налагодження доставок необхідного вантажу в місто, забезпечення дровами, керосином, різного роду страйки (робітників, міських службовців, перевізників) [20, арк. 12]. Ситуація ускладнювалась тим, що після жовтневого перевороту більшовики розпочали активну політику з розширення своєї влади. В Одесі їх авторитет стрімко ріс серед робітничих організацій. Вже на кінець січня 1918 р. справа дійшла до насильницького захоплення міста та переходу влади до рук більшовицьких рад. Дума спробувала налагодити контакт з М. Муравйовим та просила залишити за останньою господарські справи в місті, віддаючи політичну частину більшовикам. Але дана пропозиція «червоними» була відхилена [27].

27 (14) лютого Рада народних комісарів Одеської області затвердила декрет про розпуск гласних міської думи. Вирішено було залишити на робочих місцях керівників членів управ, котрі мали співпрацювати з комісарами з міських справ. Таке рішення перш за все було прийнято з причин відсутності ква-

ліфікованих спеціалістів в рядах більшовиків [21]. Ці заходи викликали обурення думських соціалістичних партій, котрі прийняли резолюцію проти насильницьких дій радянської влади в Одесі, агітуючи мешканців міста, не виконувати розпорядження більшовицьких комісарів [24, арк. 109]. Незважаючи на заборону входу в приміщення та постійні арешти, міське самоврядування не підкорилось новій владі, проводячи і надалі свої зібрання [28].

Отже, за період з серпня 1917 р. по лютий 1918 р. на долю Одеської міської думи випали важкі випробування в сфері вирішення господарських питань в місті. Завжди гостро відчувались потреби в фінансах. Щоб отримати нові надходження в казну міста, членами управи були розроблені реформи податкового змісту, що лягли переважно на плечі заможних мешканців. Більшість з цих реформ планувалося ввести в дію з 1918 р., тому до кінця 1917 р. керівники думи задовольнялась лиш старими податками та брали нові позики різного роду для наповнення бюджету. Встановлено, що для налагодження господарського життя гласні міських управ вживали різного роду заходи. Для боротьби з інфляцією введено систему жорсткого контролю цін, продовольчою кризою — впровадження карткових систем та закупівлю необхідних продуктів, а задля зменшення безробіття було розроблено план громадських робіт. Міською управою вжито ряд заходів щодо покращення благоустрою міста, зокрема будували нові каналізаційні споруди, очищали міські вулиці та виділялись спеціальні місця для створення промислових районів. В приміських селах проведено земельний розподіл та виділено кошти для підтримки сільськогосподарських господарств. Хоч і не завжди було досягнуто бажаного результату, але в умовах війни і важкого політичного та економічного стану вдавалось контролювати ситуацію.

Управляючи містом майже шість місяців, перша демократична Одеська міська дума ввійшла в історію ще як «молода дума» або «соціалістична». Силовим методом її діяльність в лютому 1918 р. була тимчасово перервана більшовиками. Деякі з запроваджених нею реформ носять повчальний характер — підтримка сільського господарства та запровадження громадських робіт для забезпечення населення робочими місцями і одночасно принесенням користі місту.

Література та джерела

1. Бабій Б. М. Місцеві органи державної влади Української РСР в 1917–1920 рр. / Б. М. Бабій. — К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1956. — 268 с.
2. Сергійчук В. І. Українська соборність: Відродження українства в 1917–1920 рр. / В. І. Сергійчук. — К., 1999. — 412 с.
3. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української держави, УСРР (1917–1930 рр.). — К., 2006. — 303 с.
4. Андреев А. М. Местные Советы и органы буржуазной власти: 1917. — М.: Наука, 1983. — 336 с.
5. Старцев В. И. Внутренняя политика Временного правительства первого состава. — Л., 1980. — 256 с.
6. Герасименко Г. А. Земское самоуправление в России. — М., 1990. — 264 с.; Герасименко Г. А. Первый акт народовластия в России: общественные исполнительные комитеты: 1917 г. — М.: Ника, 1992. — 350 с.
7. Булдаков В. П. Красная смута. Природа и последствия революционного насилия. — М., 1997. — 376 с.; Булдаков В. П. На повороте: 1917 год: революции, партии, власть // История Отечества: люди, идеи, решения: очерки истории Советского государства. — М.: Политиздат, 1991. — С. 8–48.
8. Раковський М. Ю., Шкляев І. М. У революційні часи (1917–1920 рр.) // Історія Одеси: кол. монографія. — Одеса, 2002. — 560 с.
9. Шкляев И. Н. Одесса в смутное время. — Одесса, 2004. — 160 с.
10. Одесса: Очерк истории города-героя / Под ред. С. М. Ковбасюка. — Одесса, 1957. — 320 с.
11. Хроніка революційних подій в Одесі. Період боротьби за встановлення Радянської влади (лютий 1917 — січень 1918 рр.). — Одеса, 1958. — 182 с.
12. Коновалов В. Г. Красный флаг над Одессой. — Одесса, 1977. — 254 с.
13. Файтельберг-Бланк В. Р., Савченко В. А. Одесса в эпоху войн и революций. 1914–1920. — Одесса, 2008. — 336 с.
14. Історія Одеси / Під ред. В. Н. Станко. — Одеса, 2002. — 560 с.
15. Вінцковський Т. С. Місцеві органи влади і управління Центральної Ради в Херсонській губернії (березень 1917 — квітень 1918 рр.). — Дрогобич, 2002. — 169 с.; Його ж. Формування і діяльність органів влади Центральної Ради на Півдні України. — Суми, 2012. — 384 с.; Його ж. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. — Одеса, 2011. — 586 с. (у співавторстві з О. Музичком, В. Хмарським, А. Мисечком, Т. Гончаруком); Його ж. Вільне місто Одеса в добу Центральної Ради: революційна інтерпретація політичного сепаратизму // Український історичний журнал. — 2013. — № 1. — С. 80–91.

16. Господаренко О. В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України у 1917–1920 рр.: соціально-економічний аспект: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / О. В. Господаренко; Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2005. — 242 с.
17. Дружкова І. С. Одеська міська дума 1917 р.: Вибори та склад / І. С. Дружкова // Інтелігенція і влада. Сер.: Історія. — 2004. — Вип. 3. — С.23–35.
18. Бойко В. М. Реорганізація міських дум в Україні навесні 1917 р. // Український історичний журнал. — 2003. — № 4. — С. 29–38.
19. Матвієнко Т. О. Земства України в контексті процесу формування інституту комісарів Тимчасового уряду в березні — травні 1917 р. // Історична пам'ять. — 2010. — № 1. — С. 93–102.
20. Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф. 16. — Оп. 124. Ч. 1. — Спр. 8774. — 97 арк.
21. Одесский листок. — 1918. — 28 (15) февраля.
22. Одесский листок. — 1917. — 23 ноября.
23. Одесский листок. — 1918. — 12 января.
24. ДАОО. — Ф.4. — Оп. 4. — Спр. 146. — 633 арк.
25. Одесский листок. — 1918. — 23 января.
26. Одесский листок. — 1918. — 1 января.
27. Одесский листок. — 1918. — 21 (8) февраля.
28. Одесский листок. — 1918. — 2 марта (17 февраля).

REFERENCES

1. BABIJ, B. M. (1956) *Mistsevi organy derzhavnoyi vlady Ukrayins'koi RSR v 1917–1920 rr.* — *Local authorities in Ukrainian SSR in 1917–1920.* Kyiv: Vidavnistvo Akademiyi Nauk URSR. 1956. (in Ukrainian).
2. SERGIJCHUK, V. I. (1999) *Ukrayins'ka sobornist': Vidrozhennja ukrajinstva v 1917–1920 rr.* — *Ukrainian collegiality: Revival of Ukrainianness in 1917–1920.* Kyiv. (in Ukrainian).
3. GAJ-NIZHNIK, P. (2006) *Podatkova politika Tsentral'noi Rady, urjadiv UNR, Ukrayins'koyi derzhavy, USRR (1917–1930 pp.)* — *Tax policy of the Central Council of UNR Governments, Ukrainian state, the Ukrainian SSR (1917–1930 pp.)*. Kyiv. 2006. (in Ukrainian).
4. ANDREEV, A. M. (1983) *Mestnye Sovety i organy burzhuaznoj vlasti: 1917* — *Local councils and organs of bourgeois power: 1917.* Moscow: Nauka. (in Russian).
5. STARCEV, V. I. (1980) *Vnutrennjaja politika Vremennogo pravitel'stva pervogo sostava* — *Internal policy of the Provisional Government of the first composition.* Leningrad. (in Russian).
6. GERASIMENKO, G. A. (1990) *Zemskoe samoupravlenie v Rossii* — *Territorial self-government in Russia.* Moscow; Gerasimenko, G. A. (1992) *Pervyj akt narodovlastija v Rossii: obshhestvennye ispolnitel'nye komitety: 1917 g.* — *The first act of democracy in*

- Russia: public executive committees: 1917*. Moscow: Nika. (in Russian).
7. BULDAKOV, V. P. (1997) *Krasnaja smuta. Priroda i posledstvija revoljucionnogo nasillja — Red turmoil. Nature and consequences of the revolutionary violence*. Moscow; BULDAKOV, V. P. (1991) *Na povorote: 1917 god: revoljucii, partii, vlast' — At the turn: 1917: Revolution Party, power — Istorija Otechestva: ljudi, idei, reshenija: ocherki istorii Sovetskogo gosudarstva — History of the Fatherland: people, ideas, solutions: Essays on the history of the Soviet state*. Moscow: Politizdat. pp. 8–48. (in Russian).
  8. RAKOVŠ'KIJ, M. Ju. & SHKLJAEV, I. M. (2002) *U revoljucijni chasi (1917–1920 rr.) — In revolutionary time (1917–1920)*. Odesa. (in Ukrainian).
  9. SHKLJAEV, I. N. (2004) *Odesa v smutnoe vremja — Odessa in troubled times*. Odesa. 2004. (in Russian).
  10. VINNICKIJ, S. (ed.) (1957) *Odesa: Ocherk istorii goroda-geroja — Odessa: Essay on the history of the city-hero*. Odesa: regional Publishers. (in Russian).
  11. ANON (1958) *Hronika revoljucijnih podij v Odesi. Period borot'bi za vstanovlennja Radjans'koi vladi (ljutij 1917 r. — sichen' 1918 r.) — The Chronicles of the Revilutionary Events in Odessa. The Period of the Struggle for Establishment of the Soviet Authority (February 1917 — January 1918)*. Odesa. (in Ukrainian).
  12. KONOVALOV, V. G. (1977) *Krasnyj flag nad Odessoj — The Red Flag over Odessa*. Odesa: Majak.
  13. FAJTEL'BERG-BLANK, V. R. & SAVCHENKO, V. A. (2008) *Odesa v epohu vojn i revoljutsij. 1914–1920 — Odesa in the era of wars and revolutions. 1914–1920*. Odesa. (in Russian).
  14. STANKO, V. N. (ed.) (2002) *Istorija Odesy — History of Odessa*. Odesa. (in Russian).
  15. VINCKOVŠ'KIJ, T. S. (2002) *Miscevi organi vladi i upravlinnja Central'noi Radi v Hersons'kij gubernii (berezen' 1917 — kviten' 1918 rr.) — Local government authorities of the Central Council of Kherson province (March 1917 — April 1918)*. Drohobich. 2002; VINCKOVŠ'KIJ, T. S. (2012) *Formuvannja i dijal'nist' organiv vladi Central'noi Radi na pivdni Ukraïni — The formation and activities of the authorities of the Central Council in southern Ukraine*. Sumy; VINCKOVŠ'KIJ, T. S. et. al. (2011) *Chornomors'ka hvylja Ukrajins'koyi revoljuciji: providnyky natsional'nogo ruhu v Odesi u 1917–1920 rr. — Black Sea wave of Ukrainian Revolution: leaders of the national movement in Odessa in 1917–1920*. Odesa; VINCKOVŠ'KIJ, T. S. (2002) *Vil'ne misto Odesa v dobu Central'noi Radi: revoljucijna interpretacija politichnogo separatizmu — Free City of Odessa in the day of the Central Council, a revolutionary interpretation of political separatism. Ukraïns'kij istorichnij zhurnal — Ukrainian historical magazine*. 1. pp. 80–91. (in Ukrainian).

16. HOSPODARENKO, O. V. (2005) *Diyal'nist' mistsevykh orhaniv vlady i samovryaduvannya na Pivdni Ukrayiny u 1917-1920 rr.: sotsial'no-ekonomichnyy aspekt — The activities of local authorities and governments in the South of Ukraine in 1917-1920: socioeconomic aspect*. Dys. kand. istor. nauk: 07.00.01 — PhD thesis. Mykolayiv: Petro Mohyla Black Sea National University. (in Ukrainian).
17. DRUZHKOVA, I. S. (2004) *Odes'ka mis'ka дума 1917 r.: Vibori ta sklad — Odessa city council 1917.: election and composition. Inteligencija i vlada — Intellectuals and state power*. 3. pp. 23-35. (in Ukrainian).
18. BOJKO, V. M. (2003) *Reorganizacija mis'kih dum v Ukraini navесni 1917 r. — Reorganization of City Councils in Ukraine in the spring of 1917. Ukrains'kij istorichnij zhurnal — Ukrainian historical journal*. 4. pp. 29-38. (in Ukrainian).
19. MATVIENKO, T. O. (2010) *Zemstva Ukraini v konteksti procesu formuvannya institutu komisariv Timchasovogo urjadu v berezni — travni 1917 r. — Ukrainian Zemstva in the context of the formation of the institute of Commissars of the Provisional Government in March — May 1917. Istorichna pam'jat' — Historical memory*. 1. pp. 93-102. (in Ukrainian).
20. *Zhurnali Odeskoyi miskoyi dumi za 1917 r. — Magazines of Odessa City Council for 1917*. (1917) File 16. Description 124. Part 1. Record 8774.p. 97. Archive. Odesa. (in Ukrainian).
21. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* February 28(15)th.
22. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1917)* November 23th.
23. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* January 12th.
24. *Postanovi Odeskoyi miskoyi dumy za 1918 r. — Decisions of Odessa City Council for 1918*. (1918) File 4. Description 4. Record 146.p. 633. Archive. Odesa. (in Ukrainian).
25. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* January 23th.
26. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* January 1th.
27. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* February 21(8)th.
28. *Odesskij listok — Odessa's sheet (1918)* March 2th (February 17th).

Надійшла до редакції 11 жовтня 2014 р.